

УДК 631.115

*З. П. Березівський,
к. е. н., Львівський національний аграрний університет
О. Й. Березівська,
к. е. н., Львівський національний аграрний університет*

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВИХ ФОРМ ГОСПОДАРЮВАННЯ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ

Узагальнено розглянуто ретроспективу історичного розвитку форм власності, відносин власності та форм господарювання, що дає можливість зробити об'єктивну оцінку, виявити недоліки і обґрунтувати висновки щодо їх особливого значення в системі пореформеного аграрного виробництва і на цій основі намітити шляхи їх перспективного розвитку. На основі дискусійного аналізу розглянуто теоретико-методологічні засади формування і розвитку організаційно-правових форм господарювання в ринковій економіці.

Generalized the retrospective view of history development of patterns of ownership, relations of own and forms of menage is considered, that enables to do objective estimation, to expose failings and ground conclusions in relation to their special value in the system of post-reforming agrarian production and on this basis set the ways of their perspective development. On the basis of debatable analysis theoretical and methodological bases of forming and development of organizational and legal type of menage are considered in a market economy.

Ключові слова: власність, форми власності, організаційно-правові форми господарювання, ринкова економіка.

ВСТУП

Рівень економічного розвитку країни, в цілому, певною мірою визначається формами власності на засоби виробництва та виготовлену продукцію, а відповідно і формами господарювання. Тому в усі історичні і економічні епохи існування людського суспільства перед ним стояла проблема суспільних відносин. В основі суспільних відносин чільне місце відводиться відносинам власності. Якою має бути власність: спільною чи приватною — це питання хвилювало і хвилює не одне покоління людей.

Питання поняття власності, розвитку форм власності, відносин власності та форм господарювання детально досліджені вченими-еко-

номістами і опубліковані в наукових працях [1; 2; 4; 5; 8; 10; 19; 20; 22; 24—26]. Поряд з цим є необхідність узагальнено розглянути ретроспективу історичного розвитку форм власності, відносин власності та форм господарювання, що дасть можливість зробити об'єктивну оцінку і висновки щодо їх особливого значення в системі пореформеного аграрного виробництва ринкової економіки і на цій основі намітити шляхи розвитку ефективних організаційно-правових структур. Тому проблеми реформування аграрного сектора економіки, розвитку різноукладності, ефективних організаційно-правових структур і розробки механізмів їх реалізації постійно перебували і перебувають

у полі зору економічної науки.

Одним з важливих напрямів забезпечення високоефективного господарювання в аграрному секторі є трансформація економічних відносин і рівноправний розвиток різних форм господарювання, серед яких найважливішим є формування відносин власності на принципово новій основі. Як відомо, ефективність розвитку галузей аграрного виробництва залежить не тільки від цін на продукцію, які визначаються попитом і пропозицією ринку, але і рівнем виробничих витрат, в основі яких, поряд з іншими чинниками, особливе місце займає рівень цін на матеріально-технічні ресурси, які аграрний сектор одержує від галузей промисловості. Але слід відмітити, що процес становлення ринкових відносин проходить в умовах цінового диспаритету, що пригнічує підприємницьку діяльність і не дозволяє повністю використати її переваги в аграрному секторі. Одним із шляхів виходу сільського господарства з кризового стану та соціально-економічного відродження села є створення ефективних підприємницьких формувань, що здійснюють господарську діяльність на засадах приватної власності на землю й майно, удосконалення економічного механізму господарювання. Завдання полягає в тому, щоб шляхом реформування на базі існуючих на селі виробничих структур створити умови для формування нових підприємницьких структур і відповідний економічний механізм господарювання, що дасть можливість їм ефективно господарювати та довести свої переваги в ринкових умовах.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даного дослідження було узагальнено розглянути ретроспективу історичного розвитку форм власності, відносин власності, а також на основі дискусійного аналізу структуризувати теоретико-методологічні засади формування і розвитку організаційно-правових форм господарювання в ринковій економіці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Узагальнюючи вивчення теорій власності, С.В. Мочерний відмічає, що власність — складна й багатопланова соціологічна категорія, яка відображає різні сторони системи суспільних відносин: економічних, соціальних, юридичних, національних та ін. Тому в історії світової наукової деякі думки з цієї теми на певному етапі історичного розвитку знаходили своє відображення в працях філософів, економістів, політиків, психологів. Крім того, власність існує в різних типах (приватна, колективна, суспільна), кожен з яких має певні форми в певній сус-

пільно-економічній формації [5, с. 245].

В історичному розвитку форми та відносини власності пройшли ряд етапів, визначаючи на кожному з них певний спосіб виробництва, економічний лад [4, с. 11—17]. В умовах первіснообщинного ладу власність на засоби виробництва була груповою, колективною. В епоху рабовласництва виникла приватна власність на засоби виробництва, землю і робочу силу (рабів). За умов феодалізму селяни були власниками невеликих земельних наділів і відповідних засобів виробництва. Водночас вони фактично були власністю поміщиків-феодалів.

Значного поширення приватна власність набула з відокремленням промисловості від сільського господарства, міста від села, з розвитком різноманітних видів ремісницького виробництва. Приватна власність на засоби виробництва і вироблену продукцію безпосередніх виробників привела до розширення обміну результатами праці між містом і селом, між окремими ремісниками, до розвитку товарного виробництва, виникнення власності на капітал і капіталістичного способу виробництва. При капіталістичному способі виробництва власність, відносини власності зазнають суттєвих змін. Виникнення акціонерних підприємств, асоціацій, корпорацій тощо привело до того, що індивідуальна приватна власність перетворилася в групову, колективну власність, тобто у суму приватних власностей окремих власників капіталу, а також виникла державна власність.

Дещо по-іншому відбувався процес перетворення власності в колишньому Радянському Союзі та в інших країнах з аналогічною моделлю економічного розвитку. При цьому за основну мету ставилась повна ліквідація приватної власності. Визнавалося можливим існування у виробничій сфері лише двох форм власності — державної та колгоспно-кооперативної. Причому найефективнішою вважалася державна форма власності, а колгоспно-кооперативна власність трактувалася як нижча форма і можливість її існування окреслювалася перехідним періодом від соціалізму до комунізму. В перспективі передбачалося, що вона поступово, переймаючи все краще, притаманне державній формі власності, повинна була перерости разом з державною у вищу форму власності — всенародну.

Отже, формування ринкової економіки передбачає докорінну перебудову відносин власності. За роки розбудови народного господарства за соціалістичною моделлю наукова розробка проблем відносин власності практично не здійснювалася, трактування суті та форм власності майже не змінилося [4, с. 10]. Тому

економічна наука і давала не досить чітке визначення власності та відносин власності. Зокрема, в Економічній енциклопедії (1979 р.) вказувалось, що власність визначається як система об'єктивних відносин між людьми, що історично змінюються в процесі виробництва, розподілу, обміну, споживання і характеризують привласнення засобів виробництва і предметів споживання [26, с. 570]. Аналогічно трактувалися виробничі відносини. Вони визначалися як відносини між людьми, що об'єктивно складаються у процесі виробництва, розподілу, обміну і споживання життєвих благ [26, с. 382].

Онищенко О.М. відмічає, що водночас зустрічаються і спрощені, не зовсім точні визначення власності, зокрема, як відношення людей до речей, що їх оточують. Воно може бути двояким: або даний індивід, колектив чи суспільство в цілому є власником (співвласником) даної речі, або ж вона йому не належить. Між власниками, а також між власниками і невластниками речей виникають певні відносини — відносини власності. Основними є відносини власності з приводу засобів виробництва. Вони проявляються на всіх стадіях відтворювального процесу: виробництва, розподілу, обміну і споживання.

Самі по собі засоби виробництва, до яких у сільському господарстві належить і земля, без поєднання з людським фактором, робочою силою, спроможною їх використати, привести в дію у сфері виробництва, є фактором виробництва потенціально. Тільки при поєднанні матеріальних факторів виробництва і людських ресурсів, а в сільському господарстві ще й землі, здійснюється виробництво, в процесі якого створюються як різні блага, так і нові засоби виробництва. Спосіб поєднання останніх з робочою силою має вирішальне значення у формуванні, власне, способу виробництва, його соціально-економічної суті. Головне у визначенні способу виробництва, економічної системи залежить від того, кому належать засоби виробництва, у чиєму володінні, розпорядженні та використанні вони знаходяться [4, с. 11].

В Економічній енциклопедії (2000 р.) зокрема вказується, що: "Власність — соціологічна категорія, яка містить низку підсистем суспільних відносин (економічних, соціальних, правових, психологічних, національних тощо), що прямо й опосередковано стосується привласнення предметів природи у процесі праці та привласнення матеріальних і духовних благ через соціально-економічну форму суспільного способу виробництва" [5, с. 237].

Досить вдало з цього приводу зауважує П.Т. Саблук: "Слід пам'ятати, що власність — основа діяльності і розвитку економічних інте-

ресів людей. Її не створили вчені — вона народжена людством у ході його розвитку і найбільше відповідає психології людини" [4, с. 84].

Звідси, на нашу думку, власність — це соціологічна категорія, яка охоплює собою об'єкт (предмет) власності, що належить конкретному суб'єкту, який повною мірою володіє і розпоряджається ним, обирає найбільш прийнятну для себе форму використання.

Узагальнюючи думки вчених-економістів, зауважимо, що формування ефективного економічного механізму можливе в умовах рівноправного існування усіх форм власності, при цьому важливим є рівень розвитку відносин власності. Розвиток відносин власності повинен відбуватися на таких формах господарювання, які дозволили б трудівнику села стати реальним господарем на землі, бути власником (співвласником) землі, засобів виробництва і виробленої продукції, реально розпоряджатися результатами своєї праці.

Перехід від командно-адміністративної системи господарювання до ринкової економіки полягав у перегляді існуючої концепції власності, оскільки вона, як свідчить досвід усіх країн, що розвивалися за соціалістичною моделлю, зумовлювала відносно низькі темпи розвитку економіки та її ефективність. Тому країни ринкової орієнтації досягли кращих результатів порівняно з країнами, що розвивалися на основі усупільненої власності — державної та одержавленої колгоспно-кооперативної. Як зауважує з цього приводу П.Т.Саблук, перехід від повного одержавлення власності до різних її рівноправних форм є позитивним явищем, бо багаторічне нехтування приватною власністю не забезпечувало народному господарству України необхідного розвитку, вона з кожним роком відставала від інших високорозвинутих країн, які будують виробничі й економічні відносини на основі приватної власності. Як наслідок, у сільському господарстві, як і в більшості галузей народного господарства, продуктивність праці у роки найвищої підйоми (1982—1985 рр.) була значно нижчою, ніж у передових зарубіжних країнах [20, с. 4].

Одним із основних законів щодо визнання різних форм власності в Україні був Закон України "Про власність" [11]. Особливість його полягає не лише у визнанні індивідуальної власності у двох її формах — особистої та приватної трудової, а головне у тому, що ці форми власності у загальному їх переліку поставлені на перше місце. Далі ідуть колективна власність і державна у двох її формах — республіканська власність і власність адміністративно-територіальних одиниць (муніципальна). Даним законом було визнано, що в економічному роз-

вितку України велика увага приділяється саме новим формам власності, тобто особистій і приватній трудовій, хоча всі форми власності (з позиції ставлення до них) було визнано рівноправними.

Проблема власності в умовах переходу до ринкової економіки подальшої трансформації зазнала в Законах України "Про господарські товариства", "Про форми власності на землю", "Про селянське (фермерське) господарство", "Про внесення змін до Закону України "Про фермерське господарство" [12; 13; 15; 17], де поряд з державною визнано необхідність функціонування колективної і приватної власності на землю.

Конституцією України (1996 р.) визнано такі форми власності: суспільну, яка включає державну і комунальну власність, та приватну, яка поділяється на приватну власність громадян та приватну власність недержавних юридичних осіб [7, с. 17]. Такий крок був досить важливим у вирішенні проблем власності в Україні. В новому Земельному кодексі України (2001 р.) передбачено (стаття 78), що: "Земля в Україні може перебувати у приватній, комунальній та державній власності" [6, с. 26]. Також визнано (стаття 80), що суб'єктами права власності на землю є: а) громадяни та юридичні особи — на землі приватної власності; б) територіальні громади, які реалізують це право безпосередньо або через органи місцевого самоврядування, — на землі комунальної власності; в) держава, яка реалізує це право через відповідні органи державної влади, — на землі державної власності [6, с. 27].

Історичні передумови виникнення існуючих форм власності в нашій країні пов'язані із революційними подіями, починаючи з 1917 року. В результаті державні сільськогосподарські підприємства виникли в основному на базі панських маєтків, а також в результаті подальшої трансформації частини колгоспів у радгоспи. При цьому державні сільськогосподарські підприємства були більш високоорганізованими, мали краще матеріально-технічне забезпечення і мали за мету розкривати одноосібникам переваги державної форми власності й колективної праці. За такої форми власності і її відірваності від працівника відчуження праці досягає найвищого рівня. Шляхами зменшення цього відчуження були укрупнення і розукрупнення радгоспів, реорганізація внутрішньогосподарських структур і систем управління, запровадження різних форм організації праці та матеріального стимулювання тощо. Ці заходи певною мірою давали змогу зменшити відчуження працівників від засобів виробництва, але не могли усунути його повністю.

Колективні господарства або колгоспи створювалися шляхом об'єднання окремих селянських господарств (їх земельних ділянок, сільськогосподарського реманенту, худоби тощо). Причому таке об'єднання здійснювалось в основному насильницьким шляхом, а тому колгоспи з самого початку їх виникнення були не кооперативними, а саме колективними господарствами. Цю думку неодноразово підкреслював О.В. Чаянов та інші економісти, представники організаційно-виробничої школи. Зокрема, О.В. Чаянов писав, що артіль чи колгосп не є і не може бути союзом незалежних господарських одиниць, а являє собою певне злиття в одному підприємстві трудових зусиль своїх членів, а відтак, вона швидше має називатися спільним виробництвом, аніж кооперацією [25, с. 112].

За дослідженнями П.Т. Саблука, з метою виходу агропромислового комплексу з кризового стану необхідно негайно реалізувати комплекс заходів, які направлені на вирішення двох проблем: перша — здійснення комплексу організаційних заходів щодо реформування відносин власності, розвитку форм господарювання, раціональної організації виробництва; друга — удосконалення економічного механізму в народному господарстві в цілому і в агропромисловому комплексі та його головній складовій — сільському господарстві зокрема [20, с. 7]. Ці міркування автора базуються на його попередніх твердженнях: "Панування державної (загальнонародної) та колгоспно-кооперативної власності у сільському господарстві (остання за змістом повністю відповідала державній власності) зумовило економічний механізм, який ґрунтувався на централізованій планово-розподільчій системі господарювання та адміністративно-командних методах управління" [4, с. 68].

Усі спроби удосконалювати економічний механізм управління і господарювання за умов централізованої планової економіки так і не дали очікуваних результатів. Насамперед, через свою обмеженість, бо були спрямовані лише на часткову зміну окремих ланок господарського механізму, не враховували всієї повноти структури і не змінювали відносин власності. У сільському господарстві, зокрема, зусилля зосереджувалися на вдосконаленні внутрішньогосподарського механізму діяльності колгоспів і радгоспів, пошуку внутрішніх резервів (колективний підряд, внутрішньогосподарська оренда), але при збереженні існуючих форм власності й несприятливого зовнішньоекономічного середовища, яке суворо обмежувало параметри господарської діяльності, гальмувало становлення ефективного сільськогос-

подарського виробництва.

Економічний механізм господарювання, зауважує П.Т. Саблук, незважаючи на розгортання процесів реформування власності в АПК, залишається не пов'язаним з цим процесом. Основні його важелі — ціни, фінанси, кредит, податки, планування, обов'язкові платежі у загальний і місцевий бюджет — між собою не узгоджені. Вони зовсім не враховують виникнення нових форм власності й господарювання. Як і раніше, економічний механізм розрахований на державну власність, на методи і прийоми, що були властиві командно-адміністративній системі управління [4, с. 70].

Нині завдання полягає у тому, щоб на базі існуючих на селі виробничих структур створити умови для виникнення нових різноманітних форм власності і відповідний економічний механізм господарювання.

Як відмічається в економічній літературі [9; 10; 18—20; 22—24], на сьогоднішній день у вирішенні цих проблем зроблено багато. Зокрема, визнано приватну власність на землю, рівноправність різних форм господарювання, проведено роздержавлення землі, розвивається новий господарський уклад — фермерство, особисті селянські господарства.

Шляхом паювання землі і майна визначені їх власники у колективних сільськогосподарських підприємствах. Сільськогосподарські підприємства реформовані в ефективніші господарські формування, які поєднують переваги приватної власності з колективними формами організації праці. Власникам земельних часток (паїв) надано право розпорядження ними: участі у колективних і кооперативних господарствах або інших господарських формуваннях; виходу з господарства для створення власного виробництва; передачі їх в оренду, у спадщину, заставу, дарування і навіть продажу. Таке розпорядження власністю відповідає ринковим умовам господарювання, але і право має реалізуватися у виробництві, яке за існуючих економічних умов може працювати ефективно.

Без удосконалення існуючого економічного механізму, за якого дотримуватиметься закон вартості, важко сподіватись на перспективні позитивні результати діяльності сільськогосподарських підприємств незалежно від форм господарювання.

Відзначимо, що колективна власність може бути різною. Але одна справа, коли власність колективу не розподіляється між його членами, всі вони є її власниками рівною мірою і результати господарювання розподіляються без урахування участі кожного у формуванні власності підприємства, зокрема основних виробничих фондів. Такими були колгоспи. Хоча їх

називали кооперативними господарствами, на жаль, вони такими ніколи не були. До останнього часу жодний колгоспник не знав своєї частки в колективній власності. Нині відбувся процес розподілу колективної власності колгоспів на паї з урахуванням участі кожного члена в її створенні та нагромадженні. В результаті колгоспам повернуто їх кооперативну суть, вони перетворюються в дійсно кооперативні підприємства. При цьому суттєво змінюються внутрішньогосподарські відносини. Якщо раніше в їх основі лежали кількість і якість затраченої кожним членом праці в даному році, то тепер ці відносини будуються і з урахуванням капіталу (паю) кожного у виробничих фондах господарства, земельного паю. Колективна власність колгоспів, розподілена на паї, перетворюється в суму приватних власностей членів трудового колективу. Її можна вважати, як і власність будь-якого кооперативу, колективною формою функціонування приватної власності. Аналогічна і власність акціонерних підприємств.

Підсумовуючи, слід відмітити, що існування відповідних форм власності є основою формування відповідних організаційно-правових структур в аграрному секторі. Будь-яка господарська система повинна мати складові частини — господарські формування. Сільськогосподарську продукцію виробляють різні господарські формування, які різняться формою власності на засоби виробництва та вироблену продукцію, розмірами, розміщенням, організацією виробництва і праці. На підставі наведених ознак, на думку В.Я. Месель-Веселяка, господарські формування за відношенням до виробництва продукції можна віднести до первинних і вторинних ланок.

До першої належать підприємства й організації, які безпосередньо виробляють та реалізують продукцію. Їх можна поділити на чотири типи: підприємства, які працюють на землі й виробляють продукцію рослинництва і тваринництва; з переробки сільськогосподарської продукції; з виробництва сільськогосподарської продукції та її переробки; підприємства й організації із зберігання, реалізації цієї продукції та продуктів її переробки.

До вторинної ланки належать виробничо-управлінські формування, які створюються на основі об'єднання або кооперування підприємств і організацій первинної ланки.

Із наведених формувань складається господарська система, яка забезпечує виробництво та переробку сільськогосподарської продукції, а також доставку її до споживача [21, с. 12—13].

З цього приводу є досить вдалим висловлювання В.А. Валентинова, який вважає, що влас-

ність як наукова категорія містить юридичні і економічні аспекти, які знаходяться в діалектичній єдності й одночасно у протиріччі. Саме протиріччя між цими аспектами і зумовлює в концептуальному плані неможливість однозначної соціально-економічної оцінки результативності реформ, адже трансформація власності як юридичної категорії виявилася набагато легшою порівняно зі зміною економічних (виробничих) відносин.

Протиріччя між юридичними та економічними аспектами власності дає методологічний ключ до загальної оцінки результативності реформ: юридичні засади власності докорінно й досить успішно трансформовані, проте її економічна сутність ще потребує суттєвого вдосконалення і наповнення ринковим змістом. Синтетичною категорією, яка узагальнено включає неформальні інституції власності як такі, що знаходяться у діалектичній взаємодії з її правовою основою, є економічний інтерес. Ефективний власник виникає лише тоді, коли правові засади реформування власності будуть адекватно відображені у свідомості кожного економічного суб'єкта. Але це відображення є далеким від автоматичного — воно потребує адекватного стану інституційного середовища [3, с. 197—198].

Тому в умовах формування ринкової економіки вкрай важливим є вибір ефективних організаційних структур. О.М. Онищенко відмічає, що організаційна структура тієї чи іншої галузі — це сукупність організаційно-правових форм господарювання, їх певне співвідношення, які забезпечують успішне їх функціонування. Особливості таких форм зумовлюються багатьма факторами, серед яких мабуть найважливішим є те, на якій формі власності кожна з них заснована [8, с. 11].

Реформування аграрного сектора економіки України і передбачало вирішення ряду проблем щодо ефективного функціонування АПК в цілому. Серед них основними були: усунення державної монополії власності на засоби виробництва і землю шляхом проведення роздержавлення і приватизації; реструктуризація системи організації ведення аграрного виробництва; реорганізація діючих та організації нових господарських формувань (ефективних, мобільних і пристосованих до ринкових умов); забезпечення рівних економічних, соціальних та правових умов для функціонування різних господарських структур усіх форм власності на основі законів ринкової економіки; надання можливості кожному працівнику і кожному колективу обрати ту форму господарювання, яка для нього є найбільш прийнятною і в якій він зможе найповніше реалізувати свої інтереси.

З цього приводу О.М. Онищенко відмічає, що для перетворення колективних сільськогосподарських підприємств у більш прийнятні підприємницькі структури відповідна законодавча база створена, хоч і не зовсім досконала. Причому нею передбачена можливість формування всіх господарських структур, які мають місце в аграрних сферах розвинених країн ринкової економіки. Це — фермерські господарства, господарські товариства різних видів, сільськогосподарські кооперативи. В Україні, як і в інших країнах колишнього соціалістичного табору, наведений перелік форм сільськогосподарського виробництва значною мірою доповнюється ще особистими підсобними господарствами селян й інших громадян, які останнім часом значно підвищили свою товарність. Названі форми господарювання мають спільні риси в тому, що базуються на приватній власності їх засновників, але разом з тим, суттєво різняться між собою [9, с. 12].

За даними П.С.Березівського, необхідність у паралельному функціонуванні у сільському господарстві України різних за організаційною й управлінською структурою виробничих форм зумовлена низкою об'єктивних обставин. Слід врахувати неоднаковий рівень розвитку виробничого потенціалу окремих підприємств, регіонів, відмінності у природних умовах. Аграрне виробництво поєднує численні галузі, і оптимальними для них є різні організаційні форми і масштаби виробництва. Важливу роль у розвитку багатокладності відіграють соціально-психологічні аспекти, сформовані на основі настроїв селян та їх поглядів на розв'язання існуючих суспільних і економічних проблем. Нарешті, слід взяти до уваги реалії, які склалися до початку аграрної реформи: співіснування громадських і особистих підсобних господарств, жодні з яких не могли в існуючому вигляді повністю задовольнити суспільні потреби [2, с. 233—234].

Законодавчі акти України засвідчують, що в аграрному секторі відповідно до форм власності можуть діяти підприємства різних видів: державні, кооперативні, господарські товариства, приватні (приватно-орендні), малі, спільні та інші.

Організаційні форми сільськогосподарських підприємств і об'єднань визначаються законодавством України та класифікацією організаційно-правових форм господарювання, прийнятих Держстандартом України, з урахуванням особливостей аграрного сектора економіки та базуються на законодавчих актах України і відповідних організаційно-методичних напрацюваннях. Найбільш ефективними організаційно-правовими формами господарю-

вання, створеними відповідно до Указу Президента України "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" від 3 грудня 1999 року, вважаються: приватні (приватно-орендні) підприємства, товариства з обмеженою відповідальністю, сільськогосподарські кооперативи, фермерські господарства і особисті селянські господарства (колишні особисті підсобні господарства населення).

Нами проведений емпіричний аналіз новостворених організаційно-правових агроформувань щодо особливостей їх створення, права власності, земельних та майнових відносин, відповідальності, особливостей управління та прийняття рішень, розподілу прибутку (доходу), виходу фізичних осіб із господарства.

Отже, вільний вибір напрямів та повне розпорядження результатами господарської діяльності, повна відповідальність за зобов'язаннями як стимулюючий чинник до ефективної організації виробництва є перевагою фермерських господарств і приватних підприємств. Основними критеріями для вибору товариства з обмеженою відповідальністю як організаційно-правової форми для підприємства, що засноване не на умовах одноосібного чи сімейного господарювання, є обмеження відповідальності за зобов'язаннями підприємства, простота створення, можливість вільного виходу з землею та майном, безпосередня участь в управлінні господарською діяльністю, можливість одержання частини прибутку залежно від величини внеску тощо. В акціонерних товариствах не до кінця вирішуються питання власності громадян на землю та обмежується право його членів у виборі сфери своєї діяльності. Сільськогосподарські виробничі кооперативи за організаційними формами виробництва подібні до колективних господарств, проте перевага їх у тому, що власниками землі та майна в них є його члени, які не завжди цим користуються.

Для координації окремих видів діяльності у сферах виробництва, переробки, зберігання та збуту продукції всі види підприємств мають право на створення об'єднань. Об'єднання — це добровільна асоціація підприємств за галузевими, територіальними чи іншими ознаками з метою здійснення спільної діяльності. Усі об'єднання є юридичними особами, мають самостійний баланс, розрахункові рахунки, печатку зі своєю назвою та повинні пройти державну реєстрацію за звичайною схемою.

Підприємства, що утворюють об'єднання, зберігають свою господарську самостійність, не змінюють своєї правової та організаційної форми, зберігають за собою право вільного виходу з об'єднання. Об'єднання володіє тими

повноваженнями, які йому делегують підприємства-учасники, а також воно не несе відповідальності за зобов'язання учасників, а учасники — за зобов'язання об'єднання. Найбільш поширеними видами об'єднань є: асоціації, корпорації, концерни, консорціуми, науково-виробничі системи, агрофірми тощо. Хочемо відмітити, що в досліджуваному регіоні ці організаційно-правові форми не знайшли розвитку.

Основною організаційно-правовою формою приватного сектора аграрної сфери АПК Львівської області є особисті селянські господарства. Ця форма господарювання є основою достатку населення в сільській місцевості, основною сферою зайнятості сільських жителів. Крім суто виробничої, вони виконують також соціальні та духовні функції. В цих господарствах відбувається процес відтворення трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств, тут формується життєва позиція підрастаючого покоління.

В економічній літературі відмічається, що особисті селянські господарства сьогодні є найбільш масовою, динамічною і гнучкою формою господарювання. Вони демонструють пристосованість до складних економічних умов. Збільшуючи виробництво молока і м'яса, селянські сім'ї намагаються забезпечити себе продовольчими продуктами власного виробництва та компенсувати втрати від зменшення заробітків на основних місцях роботи.

Поряд з цим, структурні особливості, специфіка організації виробничого процесу в особистих селянських господарствах не дозволяють відносити їх до формувань, спроможних забезпечити стабільний розвиток на віддалену перспективу, надійне забезпечення потреб продукцією. Але дана форма господарювання займає і протягом тривалого часу буде утримувати провідні позиції у виробництві багатьох важливих видів сільськогосподарської продукції. І все-таки з економічної точки зору наявність у країні особистих селянських господарств свідчить про невисокий рівень її економічного розвитку, а також про значні диспропорції в народному господарстві. Тому, окреслюючи перспективи їх розвитку, слід визнати, що їх не можна вважати прогресивною формою господарювання в сільському господарстві [1].

Перспективний розвиток особистих селянських господарств відбуватиметься у відповідності із Законом України "Про особисте селянське господарство", яким визначено правові, організаційні, економічні та соціальні засади ведення особистого селянського господарства [14]. Зокрема, у ньому вказується, що особисте селянське господарство — це господарська діяльність, яка проводиться без ство-

рення юридичної особи фізичною особою індивідуально або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків та надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства, у тому числі й у сфері сільського зеленого туризму.

ВИСНОВКИ

Вважаємо, що найбільш ефективними на сучасному етапі будуть формування, побудовані на приватній власності на землю та майно і колективних формах організації праці, за яких кожний учасник такої кооперації одержує плату залежно від розміру вкладеного у загальне виробництво капіталу і праці. При цьому повинні широко застосовуватись й орендні відносини. Поряд з цим, в аграрному секторі функціонуватимуть фермерські господарства і особисті селянські господарства, питома вага останніх в умовах формування ринкової економіки займатиме значне місце.

Література:

1. Березівський П.С. Приватний сектор у сільському господарстві: роль у виробництві та постачанні на ринок продукції скотарства. — Львів: ЛДАУ, 1998. — 36 с.
2. Березівський П.С. Формування багатокладності в сільському господарстві // Соціально-економічна ситуація та шляхи подолання кризового стану в агропромисловому комплексі України. — К.: ІАЕ, 1999. — С. 233—238.
3. Валентинов В.Л. Регулювання міжгалузевих відносин в системі аграрної політики. — К.: ІАЕ, 2003. — 332 с.
4. Власність у сільському господарстві / За ред. В.В.Юрчишина, П.Т.Саблука. — К.: Урожай, 1993. — 350 с.
5. Економічна енциклопедія: у чотирьох томах. Т.1/ Редкол.: С.В. Мочерний (відп.ред.) та ін. — К.: Академія, 2000. — 864 с.
6. Земельний кодекс України. — Львів: Українські технології, 2001. — 80 с.
7. Конституція України. Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. — К.: Українська правнича фундація, 1996. — 64 с.
8. Онищенко О.М. Формування в аграрному секторі України організаційної структури ринкової економіки // Соціально-економічна ситуація та шляхи подолання кризового стану в агропромисловому комплексі України. — К.: ІАЕ, 1999. — С. 11—19.
9. Основи аграрного підприємництва / За ред. М.Й. Маліка. — К.: ІАЕ, 2000. — 528 с.
10. Посібник по реформуванню сільськогосподарських та переробних підприємств (друге доповнене видання) / За ред. П.Т. Саблука, В.Я. Месель-Веселяка. — К.: ІАЕ, 2000. — 660 с.
11. Про власність: Закон України // Голос України. — 1991. — 24 квітня.
12. Про внесення змін до Закону України "Про селянське (фермерське) господарство": Закон України // Голос України. — 1993. — 12 вересня.
13. Про господарські товариства: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 1991. — №49. — С. 1403—1420.
14. Про особисте селянське господарство: Закон України // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — №29. — С. 232—238.
15. Про селянське (фермерське) господарство: Закон України // Підприємництво і ринок України. — 1992. — №1. — С. 57—76.
16. Про фермерське господарство: Закон України від 19 червня 2003 року №973 — ІV.
17. Про форми власності на землю: Закон України // Підприємництво і ринок України. — 1992. — №3. — С. 51.
18. Реформування соціальної сфери села: організаційно-методичні засади / За ред. П.Т. Саблука. — К.: ІАЕ, 2000. — 475 с.
19. Реформування та розвиток підприємств агропромислового виробництва (посібник у питаннях і відповідях) / За ред. П.Т. Саблука. — К.: ІАЕ, 1999. — 532 с.
20. Розвиток господарських формувань і організація виробництва в аграрній сфері АПК. — К.: ІАЕ, 1999. — 296 с.
21. Розвиток форм господарювання на селі / В.Я. Месель-Веселяк, П.Т. Саблук, М.Й. Малік та ін.; За ред. П.Т. Саблука і В.Я. Месель-Веселяка. — К.: Урожай, 1993. — 376 с.
22. Саблук П.Т. Основні напрями розвитку високоефективного агропромислового виробництва // Економіка АПК. — 2002. — №7. — С. 3—13.
23. Саблук П.Т. Основні напрями розвитку високоефективного агропромислового виробництва в Україні. Доповідь на Четвертих річних зборах Всеукраїнського конгресу вчених економістів-аграрників 25—26 червня 2002 року. — К., 2002. — 33 с.
24. Формування та функціонування ринку агропромислової продукції (практичний посібник) / За ред. П.Т. Саблука. — К.: ІАЕ, 2000. — 556 с.
25. Чайнов А.В. Крестьянское хозяйство / Чайнов А.В. Избранные произведения. — М.: Экономика, 1989. — 492 с.
26. Экономическая энциклопедия: Политическая экономия. — М.: Сов. энцикл., 1979. — С. 380—570.

Стаття надійшла до редакції 22.02.2010 р.